

AR TINKAMA LINKME EINAME ANTIMIKROBINIO ATSPARUMO VALDYMO KELIU?

Tyliąją pandemiją vadinamas antimikrobinis atsparumas (AMR) yra viena iš dešimties pagrindinių pasaulinių grėsmių žmonijai. Apskaičiuota, kad 2019 m. bakterijų AMR tiesiogiai lėmė 1,27 mln. mirčių ir prisidėjo prie 4,95 mln. mirčių pasaulyje. Netinkamas ir perteklinis antimikrobinis vaistų vartojimas žmonėms, gyvūnams ir augalams yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys antibiotikams atsparių patogenų vystymąsi. Antimikrobinis atsparumas kelia pavojų daugeliui šiuolaikinės medicinos laimėjimų. Dėl jo sunkiau gydyti infekcijas, o kitos medicinos procedūros ir gydymas, pavyzdžiui, chirurgija, cezario pjūvis ir vėžio chemoterapija tampa daug rizikingesni. Antimikrobinis atsparumas sukelia ne tik mirtį ir negalią, bet ir dideles ekonomines išlaidas. Pasaulio banko duomenimis, dėl AMR iki 2050 m. gali atsirasti 1 trilijonas JAV dolerių papildomų išlaidų sveikatos priežiūrai, o iki 2030 m. – nuo 1 iki 3,4 trilijono JAV dolerių bendrojo vidaus produkto nuostolių per metus¹. Antimikrobinis atsparumas yra sudėtinga ir daugialypė problema, kuri reikalauja koordinuotų veiksmų įvairiose srityse – žmonių medicinoje, aplinkos, veterinarijos sektoriuose.

Antimikrobinų vaistinių preparatų vartojimo ir antimikrobinio atsparumo situacija ES ir Lietuvoje

Europos antimikrobinų vaistų vartojimo stebėsenos tinklo (ESAC-Net) duomenimis, bendras sistemškai veikiančių antibakterinių vaistinių preparatų (J01) suvartojimas Lietuvoje nuo 2021 m. palaipsniui didėjo – nuo 14,1 vidutinės terapinės dozės (VTD) 1 000-iui gyventojų per dieną 2021 m. iki 18,7 VTD 1 000-iui gyventojų per dieną 2023 m. ir yra didžiausias per visą stebėsenos laikotarpį nuo 2009 m., bet išlieka mažesnis už ES šalių

vidurkį, kuris taip pat padidėjo nuo 19,4 (2022 m.) iki 19,9 (2023 m.). Lyginant 2022 ir 2023 metų ESAC-Net tinklo duomenis ES šalyse matomas sistemškai veikiančių antibakterinių vaistinių preparatų (J01) suvartojimo padidėjimas 16-oje iš 27 duomenis pateikusių šalių. Lietuvos ambulatoriniame sektoriuje sistemškai veikiančių antibakterinių vaistinių preparatų (J01) suvartojama mažiau (16,3 VTD 1 000-iui gyventojų per dieną) nei Europos šalių vidurkis (18,3 VTD 1 000-iui gyventojų per dieną), tačiau taip pat stebimas nedidelis padidėjimas, palyginti su 2022 m. (16,2 VTD 1 000-iui gyventojų per dieną). Iš 27 Europos Sąjungos valstybių narių, pateikusių duomenis, 17-oje šalių 2023 m. suvartojimas buvo didesnis nei 2022 metais. Lietuvoje stebimas vienas aukščiausių Europos Sąjungoje sistemškai veikiančių antibakterinių vaistinių preparatų (J01) suvartojimas Ispanijoje (po Čekijos) – 2,41 VTD 1 000-iui gyventojų per dieną, kuris Europos vidurkį viršija 1,5 karto. Lietuva jau beveik dešimtmetį patenka tarp daugiausia šių preparatų suvartojančių šalių. ESAC-Net tinklo duomenimis, 2023 m. 18-oje ES šalių stebimas sisteminių antibakterinių vaistinių preparatų (J01) suvartojimo padidėjimas Ispanijoje, palyginti su praėjusiais metais². 2023 m. patvirtintos ES Tarybos rekomendacijos dėl ES veiksmų, kuriais siekiama kovoti su atsparumu antimikrobinėms medžiagoms, stiprinimo laikantis bendros sveikatos koncepcijos. Dokumente ES šalys įpareigosios imtis tinkamų nacionalinių priemonių siekiant užtikrinti, kad iki 2030 m. bendras žmonių suvartojamų antibiotikų kiekis (nustatytoji paros dozė 1 000 gyventojų per dieną) ambulatoriniame ir ligoninių sektoriuose, įskaitant ilgalaikės priežiūros įstaigas ir priežiūrą namuose, ES sumažėtų 20 proc., palyginti su 2019 baziniais metais (Lietuvai iškeltas tikslas – 9 proc.)³.

¹<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>.

²Antimicrobial consumption in the EU/EEA (ESAC-Net) - Annual Epidemiological Report for 2023. Prieiga per internetą: <https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/antimicrobial-consumption-eueea-esac-net-annual-epidemiological-report-2023>.

³Council recommendation on stepping up EU actions to combat antimicrobial resistance in a One Health approach (2023/C 220/01). Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2023.220.01.0001.01.ENG.

Europos antimikrobinio atsparumo stebėsenos tinklo (EARSS-Net) duomenimis, tam tikrų ligų sukėlėjų atsparumas antimikrobiniais vaistams kelia didelį susirūpinimą. Lietuva ne išimtis. Pagal tam tikrų sukėlėjų atsparumą Lietuva daug metų rikiuojasi tarp didžiausių atsparumą turinčių šalių. EARRS-Net tinklo duomenimis, 2023 m. Lietuvoje bakterijos *Klebsiella pneumoniae* atsparumas III kartos cefalosporinams siekė 43,4 proc., o bakterijos *Acinetobacter spp.* atsparumas karbapenems siekė net 92,6 proc. Pagal invazinių bakterijų *Enterococcus faecium* atsparumą vankomicinui Lietuva jau keletą metų iš eilės yra blogiausioje pozicijoje, palyginti su kitomis duomenis pateikusiomis šalimis, ir gerokai viršija ES vidurkį (2023 m. atsparumas siekė 60,9 proc.)⁴.

Antimikrobinio atsparumo veiksmų planas Europos regionui 2023–2030 metais

Siekdamos suvaldyti antimikrobinio atsparumo problemą ES šalys susiduria su iššūkiais dėl politinių įsipareigojimų, finansavimo, vadovavimo, pasirengimo pandemijoms ir reagavimo į jas trūkumo, veiklų įgyvendinimo stokos taikant koncepciją „Viena sveikata“, veiksmų priežiūros, ligų diagnozavimo laiku ir tikslingo gydymo. Atsižvelgiant į situaciją ir iššūkius, su kuriais susiduria šalys, 2023 m. patvirtintas Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) Europos regionui skirtas antimikrobinio atsparumo veiksmų planas 2023–2030 metams, skirtas remti šalis, nustatyti prioritetus ir įgyvendinti intervencines priemones, nukreiptas į antimikrobinio atsparumo valdymą. Plane nustatyta aiški kryptis, kuria bus judama iki 2030 m., pasitelkiant naujoves antimikrobinio atsparumo srityje, įskaitant didesnę dėmesį aplinkos ir socialiniams veiksniams, skaitmeninėms priemonėms ir orientacijai į žmogų.

Prioritetai, kuriais siekiama kovoti su žmonių sveikatos srityje paplitusiu atsparumu antimikrobiniais vaistams, apima visų infekcijų, dėl kurių gali būti netinkamai vartojamos antimikrobinės medžiagos, prevenciją, visuotinės prieigos prie kokybiškos diagnostikos ir tinkamo infekcijų gydymo užtikrinimą, strateginę informaciją ir inovacijas, pavyzdžiui, atsparumo antimikrobinėms medžiagoms ir antimikrobinų

vaistų vartojimo valdymą ir priežiūrą, taip pat naujų vakcinų, diagnostikos ir vaistų mokslinius tyrimus ir plėtrą.

Antimikrobinio atsparumo veiksmų planas Europos regionui 2023–2030 metams sudarytas remiantis kovos su atsparumu antimikrobinėms medžiagoms kompasu, kuriame, remiantis turimais įrodymais ir ekspertų nuomone, nustatytos penkios veiksmų sritys⁵.

Infekcijų prevencija ir kontrolė

Infekcijų prevencija ir kontrolė neabejotinai yra neatšiejama sritis kovojant su antimikrobinio atsparumu. Efektyvios infekcijų prevencijos ir kontrolės (IPK) priemonės gydymo įstaigose svarbios daugeliu aspektų.

Pacientų saugumas. Hospitalinės infekcijos, įgyjamos sveikatos priežiūros įstaigose, gali sukelti rimtų komplikacijų ir pailginti gydymo trukmę. Efektyvios IPK priemonės padeda sumažinti šių infekcijų riziką ir užtikrinti pacientų saugumą.

Antimikrobinio atsparumo mažinimas. Tinkama infekcijų kontrolė padeda sumažinti nereikalingą antibiotikų vartojimą, kuris yra vienas iš pagrindinių antimikrobinio atsparumo veiksnių. Tai padeda išvengti atsparių mikroorganizmų plitimo.

Ekonominiai aspektai. Hospitalinės infekcijos didina gydymo išlaidas dėl ilgesnio hospitalizavimo ir papildomų gydymo priemonių poreikio. Efektyvi infekcijų prevencija ir kontrolė gali padėti sumažinti šias išlaidas.

Visuomenės sveikata. Užkirsti kelią infekcijų plitimui sveikatos priežiūros įstaigose yra svarbu ne tik pacientams, bet ir visuomenei. Tai padeda išvengti infekcijų plitimo į bendruomenę ir apsaugoti pažeidžiamas gyventojų grupes.

2022–2023 m. hospitalinių infekcijų ir antimikrobinų vaistų vartojimo paplitimo tyrimo Europos aktyvaus gydymo ligoninėse duomenimis, hospitalinių infekcijų paplitimas ES/EEE šalyse buvo 6,8 proc., šis rodiklis svyravo nuo 3,1 iki 13,8 proc. skirtingose šalyse. Iš visų 22 806 ES/EEE šalyse užregistruotų hospitalinių infekcijų dažniausios buvo kvėpavimo takų infekcijos (29,3 proc., įskaitant pneumoniją, COVID-19 ir kitas apatinių kvėpavimo takų infekcijas), šlapimo takų

⁴Surveillance atlas of infectious diseases. Prieiga per internetą: <https://atlas.ecdc.europa.eu/public/index.aspx>.

⁵Roadmap on antimicrobial resistance for the WHO European Region 2023–2030. Prieiga per internetą: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/372503/73wd07e-AMR-Roadmap-230574.pdf?sequence=5>.

infekcijos (19,2 proc.), operacinių žaizdų infekcijos (16,1 proc.), kraujo infekcijos (11,9 proc.) ir virškinimo trakto infekcijos (9,5 proc.). ES/EEE bent vieną antimikrobinį vaistą gavo 35,5 proc. pacientų (nuo 20,8 iki 56,5 proc.). Lietuvoje hospitalinių infekcijų paplitimo vidurkis buvo mažesnis už ES/EEE vidurkį ir siekė 4 proc. (ES/EEE – 6,8 proc.), tačiau po validacijos koreguotas vidurkis siekė 7,6 proc. Tai rodo, kad hospitalinės infekcijos ne visose Lietuvos ligoninėse yra identifikuojamos. Ir nors hospitalinių infekcijų paplitimas Lietuvoje gana žemas, kai kurie infekcijų prevencijos ir kontrolės užtikrinimą atspindintys indikatoriai yra gerokai prastesni už ES/EEE vidurkį: infekcijų kontrolės specialistų etatų skaičius – 0,38 etato 250 lovų (ES/EEE – 1,25); ištirtų kraujo kultūrų skaičius vienas žemiausių – 12,4/1 000 lovadienių (ES/EEE – 44,7); gydymo metu pakeistų antibiotikų – 11,7 proc. (ES/EEE – 19,5 proc.). Vienas iš pagrindinių indikatorių, rodančių infekcijų prevencijos ir kontrolės lygį gydymo įstaigose, yra alkoholinio rankų antiseptiko sunaudojimas. Skirtingose šalyse alkoholinio rankų antiseptiko suvartojimas svyruoja nuo 20,8 iki 57 litrų 1 000 lovadienių. Šis rodiklis Lietuvoje yra žemesnis (25,6 litro 1 000 lovadienių) nei ES/EEE vidurkis (34,4)⁶.

Higienos institutas vykdo hospitalinių infekcijų epidemiologinę priežiūrą Lietuvoje. Vadovaujantis 2008 m. lapkričio 14 d. sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. V-1110 „Dėl hospitalinių infekcijų epidemiologinės priežiūros ir valdymo“, kiekviena stacionarines paslaugas teikianti asmens sveikatos priežiūros įstaiga privalo vykdyti hospitalinių infekcijų paplitimo tyrimą, operacinių žaizdų infekcijų, hospitalinių infekcijų reanimacijos ir intensyvios terapijos skyriuose, *Clostridioides difficile* infekcijų stebėseną bei teikti duomenis Higienos institutui. Duomenys kasmet analizuojami, stebimos tendencijos, teikiamas grįžtamasis ryšys asmens sveikatos priežiūros įstaigoms. Remiantis duomenimis ir situacijos analize inicijuojamos įvairios veiklos, vykdomi projektai. 2024 m. įgyvendinant pažangos projektą „Antimikrobinio atsparumo valdymo plėtojimas“ į lietuvių kalbą išversti svarbiausi infekcijų prevencijos ir kontrolės srities Pasaulio sveikatos organizacijos dokumentai. Tai žingsnis, kuriuo siekiama užtikrinti, kad

šalies infekcijų kontrolės specialistai turėtų lengvą prieigą prie pasaulinio masto rekomendacijų, padėsiančių užtikrinti kokybišką infekcijų prevencijos ir kontrolės praktiką.

Atliktas tyrimas, kurio metu siekta išsiaiškinti sveikatos priežiūros specialistų elgseną ir ją lemiančius veiksnius infekcijų prevencijos ir kontrolės srityje. Infekcijų kontrolės specialistams organizuoti mokymai elgsenos ir kultūros įžvalgų tema. Remiantis mokslo įrodymais bei gerąja praktika parengtas infekcijų prevencijos ir valdymo modelis. Jo bandomasis diegimas pradėtas dešimtyje stacionarines paslaugas teikiančių asmens sveikatos priežiūros įstaigų. Taip pat Lietuva nuo 2024 m. dalyvauja projekte „Europos bendrieji veiksmai dėl antimikrobinio atsparumo ir su sveikatos priežiūra susijusių infekcijų“ (angl. *European joint action on antimicrobial resistance and healthcare associated infections 2*, JAMRAI 2). Projekto metu bus įgyvendinamos veiklos siekiant gerinti infekcijų prevenciją ir kontrolę – Pasaulio sveikatos organizacijos, Europos ligų prevencijos ir kontrolės centro rekomendacijų peržiūra bei atnaujinimas remiantis naujausiais mokslo įrodymais, siekiant jų pritaikymo skirtingose šalyse, skirtingose sveikatos priežiūros įstaigose, atsižvelgiant į šalies ypatumus; bandomųjų tyrimų inicijavimas, šalių patirčių keitimosi programa, mentorystės programos ir kt.

Infekcijų prevencijos ir kontrolės srityje Lietuvoje šalia įprastų veiklų, tokių kaip hospitalinių infekcijų stebėsenos, siekiama diegti naujas, inovatyvias priemones, skatinančias tobulėjimą infekcijų prevencijos ir kontrolės srityje.

Aplinkos ir socialiniai veiksniai

Antimikrobinis atsparumas daro poveikį visų regionų ir įvairaus pajamų lygio šalims. Jo veiksnius ir pasekmes didina skurdas ir nelygybė, o labiausiai nukenčia mažas ir vidutines pajamas gaunančios šalys.

Valdymas

Antimikrobinio vaistų vartojimo valdymas – tai sisteminis požiūris, kuriuo siekiama mokyti ir padėti sveikatos priežiūros specialistams laikytis įrodymais

⁶Point prevalence survey of healthcare-associated infections and antimicrobial use in European acute care hospitals 2022–2023. Surveillance report. Prieiga per internetą: <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/healthcare-associated-point-prevalence-survey-acute-care-hospitals-2022-2023.pdf>.

pagrįstų antimikrobinų vaistų skyrimo ir vartojimo gairių. Sveikatos priežiūros darbuotojų švietimas yra labai svarbus, nes jie yra pirmoji linija, užtikrinanti antimikrobinų vaistų veiksmingumą. PSO pataria šalims rengti ir įgyvendinti antimikrobinio valdymo programas, nes tai yra viena iš ekonomiškai efektyviausių intervencinių priemonių, kuriomis siekiama optimizuoti antimikrobinų vaistų vartojimą, pagerinti pacientų gydymo rezultatus ir sumažinti antimikrobinį atsparumą bei su sveikatos priežiūra susijusias infekcijas.

2022 m. metų pabaigoje Higienos institutas pradėjo įgyvendinti tarptautinį projektą „Duomenimis ir elgsenos pokyčiais paremtas antimikrobinų vaistų vartojimo valdymas bei ekspertų konsultacijos siekiant tinkamesnio antimikrobinų medžiagų naudojimo Europoje“ (angl. *Data-driven implementation of a behavioural Antimicrobial Stewardship approach and expert consultancy for a more appropriate use of antimicrobials in Europe*, DRIVE AMS) (toliau – Projektas).

Projektas finansuojamas Europos Sąjungos lėšomis, jame dalyvauja institucijos iš šešių ES šalių: Nyderlandų, Belgijos, Lietuvos, Graikijos, Rumunijos ir Portugalijos. Pagrindinis projekto koordinatorius Radboudo universiteto medicinos centras (Nyderlandai), o Higienos institutas yra šio projekto partneris Lietuvoje.

Šiuo Projektu siekiama suintensyvinti antimikrobinų vaistų vartojimo valdymo programas visoje Europos Sąjungoje, gerinant ir stiprinant racionalų antimikrobinų vaistų vartojimą ir priežiūrą. Tai yra pagrindiniai ES koncepcijos „Viena sveikata“ veiksmų plano dėl antimikrobinio atsparumo prioritetai.

2018 m. Radboudo universiteto medicinos centras sukūrė Nyderlandų antimikrobinų medžiagų priežiūros bei kvalifikacijos tobulinimo kursų ir ekspertų konsultavimo programą, teikiančią specialistams ir politikos formuotojams rekomendacijas kuriant ir įgyvendinant sėkmingas antimikrobinų vaistų priežiūros programas sveikatos priežiūros įstaigose. 2014 m. Antverpeno universiteto Medicininės mikrobiologijos laboratorija sukūrė pasaulinį antimikrobinų vaistų vartojimo ir antimikrobinio atsparumo momentinį paplitimo tyrimą (angl. *Global-PPS, point-prevalence study*), siekiant pateikti standartizuotą ir laisvai prieinamą internetinį stebėjimo įrankį, skirtą įvertinti antimikrobinų vaistų skyrimo praktikų kokybę ligoninėse visame pasaulyje. Šis Projektas remiasi ilgamete Radboudo universite-

to patirtimi įgyvendinant AMS programas sveikatos priežiūros specialistams ir Antverpeno universiteto *Global-PPS* priemone, skirta antimikrobinų vaistų vartojimo ir atsparumo vertinimui. Šis bendradarbiavimas užtikrina efektyvų ir tvarų AVV programų diegimą visoje Europoje.

Pirmame Projekto etape prie projekto prisijungė trys šalies ligoninės (Vilniaus universiteto ligoninė Santaros klinikos, Vilniaus miesto klinikinė ligoninė ir Respublikinė Vilniaus universitetinė ligoninė). Šių ligoninių atstovai dalyvavo mokymuose Nyderlanduose ir įgyvendino projektus savo ligoninėse, kurių metu vertino antimikrobinų vaistų vartojimą ir pradėjo įgyvendinti antimikrobinų vaistų vartojimą gerinančias intervencijas taikant laipsnišką elgsenio keitimo metodą.

Antrame Projekto etape prie projekto prisijungė dar šešios Lietuvos ligoninės. Šių ligoninių atstovai dalyvavo projekto mokymuose, kuriuos vedė tarptautiniai ir Lietuvos ekspertai. Mokymų metu dalyviai pradėjo įgyvendinti savo ligoninėse antimikrobinų vaistų vartojimo valdymo iniciatyvas. Šie mokymai ne tik suteikė galimybę dalytis žiniomis, bet ir paskatino ligonines gerinti antibiotikų vartojimą ir kovoti su antimikrobinio atsparumu. Turėdami naujų įžvalgų, strategijų ir priemonių, dalyviai yra pasirengę vadovauti teigiamiems pokyčiams savo ligoninėse.

Trečiame projekto etape prie projekto prisijungė dar šešios Lietuvos ligoninės, jų specialistai taip pat dalyvavo mokymuose bei įgyvendins antimikrobinų vaistų vartojimo valdymo intervencijas savo ligoninėse.

Veiksmingas atsakas į antimikrobinį atsparumą reikalauja apdairaus antimikrobinų vaistų vartojimo ir geresnės antimikrobinų vaistų vartojimo priežiūros. Tai yra pagrindiniai Europos Sąjungos koncepcijos „Viena sveikata“ veiksmų plano dėl antimikrobinio atsparumo prioritetai, todėl visoje Europos Sąjungoje reikia stiprinti antimikrobinio valdymo programas. Šis projektas padės sustiprinti šalių kompetencijas ir diegti antimikrobinio atsparumo valdymą Lietuvos ligoninėse.

Įgyvendinant pažangos projektą „Antimikrobinio atsparumo valdymo plėtojimas“, remiantis mokslo įrodymais, gerosios praktikos pavyzdžiais, Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendacijomis, parengti antimikrobinų vaistų vartojimo valdymo ir infekcijų prevencijos ir valdymo modeliai. 2024 m. modelių bandomąjį diegimą pradėjo 20 asmens sveikatos priežiū-

ros įstaigų – respublikinės, universitetinės, rajoninės, palaikomojo gydymo ir slaugos ligoninės. Modelių diegimo metu ligoninės įgyvendins antimikrobinų vaistų vartojimo bei infekcijų prevencijos ir valdymo elementus taikydamos intervencijas, apimančias koordinuotus veiksmus, skirtus pagerinti antimikrobinų vaistų vartojimą bei infekcijų prevenciją ir kontrolę. Numatytos įvairios veiklos – dokumentų rengimas, atnaujinimas, diagnostikos gerinimas, sveikatos priežiūros specialistų kvalifikacijos kėlimas, mokymai, pasitelkiant inovatyvius mokymo metodus, informacinius sprendimus antimikrobinio atsparumo ir infekcijų prevencijos tobulinimui. 2026 m. pasibaigus modelių bandomajam diegimui, remiantis gydymo įstaigų patirtimi ir esant poreikiui modeliai bus koreguojami ir diegiami visose Lietuvos ligoninėse.

Visuomenės supratimas, elgsena

Kas ketveri metai atliekamas „Eurobarometro“ tyrimas, atskleidžiantis visuomenės informuotumą apie antibiotikus ir bendras jų vartojimo tendencijas. 2022 m. atlikto tyrimo duomenys rodo situacijos gerėjimą, tačiau vis dar didelė dalis europiečių antibiotikus vartojo nepagrįstai ir jų žinios apie antibiotikus yra nepakankamos. 39 proc. respondentų nuomone, antibiotikai nužudo virusus (Lietuvoje šis rodiklis siekė 45 proc.); 30 proc. europiečių teigė, jog antibiotikai veiksmingai kovoja su peršalimu (Lietuvoje – 34 proc.); 82 proc. europiečių teigė, kad bereikalingas antibiotikų vartojimas padaro juos neveiksmingus (Lietuvoje šis rodiklis siekė 84 proc.).⁷ Tokie rezultatai rodo, kad visuomenės švietimui turi būti skiriamas didelis dėmesys. Siekiant atkreipti visuomenės, sveikatos priežiūros specialistų, politikų dėmesį ir didinti supratimą apie teisingą antibiotikų vartojimą, 2008 m. lapkričio 18 d. pirmą kartą paminėta Europos supratimo apie antibiotikus diena. Tai Europos ligų prevencijos ir kontrolės centro iniciatyva, remiama Europos Komisijos ir minima kasmet lapkričio 18 dieną. Pasaulio sveikatos organizacija, palaikydama Europos Sąjungos iniciatyvą – Europos supratimo apie antibiotikus dienos minėjimą, 2015 m. lapkričio mėnesį inicijavo Pasaulinės supratimo apie antibiotikus savaitės minėjimą, kurios tikslas – skatinti racionalų antibiotikų vartojimą bei informuoti visuomenę apie didėjančio

atsparumo antibiotikams grėsmes visame pasaulyje. Šios iniciatyvos nuo 2008 m. aktyviai palaikomos ir Lietuvoje – Higienos institutas kasmet organizuoja įvairias veiklas (konferencijas, seminarus, konkursus ir kt.) tiek sveikatos priežiūros specialistams, asmens sveikatos priežiūros įstaigų vadovams, administratoriams, tiek visuomenei. Vykdomų veiklų tikslas – skleisti žinią, kad nuo kiekvieno iš mūsų priklauso, ar išsaugosime antibiotikų efektyvumą ir pažabosime atsparias bakterijas. Ne vien tik žinios lemia teigiamus pokyčius. Pastaruoju metu itin didelis dėmesys skiriamas elgsenai, kultūros įžvalgoms, akcentuojamas sveikatos priežiūros specialistų elgsenos keitimo poreikis. Elgsenos ir kultūros įžvalgos (angl. *behavioural and cultural insights*) yra tarpdalykinė teorija, grindžiama psichologijos, sociologijos, antropologijos ir kitų mokslų principais siekiant suprasti, kaip žmonių elgesys ir kultūrinės vertybės veikia jų sveikatos sprendimus. Ši teorija remiasi prielaida, kad žmogaus elgseną lemia ne tik individualūs veiksniai, tokie kaip žinios ar įgūdžiai, bet ir platesnės aplinkybės – socialinė aplinka, normos, tradicijos bei įsitikinimai. Taikant elgsenos ir kultūros įžvalgų teoriją naudojami socialinių ir elgsenos mokslų metodai, padedantys sistemingai įvertinti individualius ir kontekstinius veiksnius, turinčius įtakos elgsenai, susijusiai su sveikata. Įvairūs veiksniai lemia ir elgseną, susijusią su antimikrobinu atsparumu, tai – ligoninių standartinės veiklos procedūros, socialinės gydytojų normos, kolegų elgsena, baimė dėl netinkamos praktikos ar pacientų išeičių, įpročiai, susiję su skiriamu antimikrobinų vaistų kiekiu, diagnostinių tyrimų, rankų ir aplinkos higienos, asmeninių apsaugos priemonių prieinamumas. Atlikus išsamią sveikatos priežiūros specialistų elgsenos motyvų analizę, galima kurti ir taikyti pagrįstas intervencines priemones, kurios efektyviau skatina elgsenos pokyčius ir prisideda prie visuomenės sveikatos būklės gerinimo.

Elgsenos keitimo intervencijoms taikyti dažniausiai naudojamas COM-B modelis, kuriame nurodyti šie keturi pagrindiniai veiksniai, į kuriuos atsižvelgiama įgyvendinant ir vertinant intervencines priemones: *psichologiniai ir fiziniai gebėjimai* (žinios, įgūdžiai, pasitikėjimas savo įgūdžiais, saviveiksmingumas, atsparumas, ištvermė, valia, energija, fizinio pasirengimo gebėjimai);

⁷ Special Eurobarometer 522. Antimicrobial Resistance. Report. Prieiga per internetą: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2632>.

sociokultūrinės galimybės (socialiniai ir kultūriniai reikalavimai ir parama, socialinės ir kultūrinės normos ir vertybės);

fizinės galimybės (siūlomų paslaugų, gydymo ar paramos prieinamumas, įperkamumas, galimybė naudotis; siūlomų paslaugų, gydymo ar paramos patogumas, patrauklumas, tinkamumas, reglamentavimas, struktūrinis veiksmingumas);

motyvacija (požiūris, suvokimas, rizikos vertinimas, ketinimai, vertybės, įsitikinimai, emocijos, impulsai, jausmai, šališkumas, pasitikėjimas savimi).

Elgsenos ir kultūros įžvalgos padeda analizuoti, kas skatina ar stabdo sveikatai palankų elgesį, taip pat kaip išoriniai veiksniai, tokie kaip politika, infrastruktūra ar komunikacija, gali būti pritaikyti siekiant geresnių visuomenės sveikatos rezultatų. Tai ne tik teorinis modelis, bet ir praktinis įrankis, leidžiantis kurti tikslingas ir veiksmingas intervencijas sveikatos priežiūros srityje⁸.

2020 m. balandžio mėn. PSO Europos regioninis biuras įsteigė Elgsenos ir kultūros įžvalgų skyrių (EKI), kuris bendradarbiauja su valstybėmis narėmis, siekiant inicijuoti įrodymais pagrįstų metodų taikymą bei suprasti, įgalinti, palaikyti ir skatinti teigiamą su sveikata susijusią elgseną. PSO Europos regioninio biuro EKI skyriaus veikla apima keturias pagrindines sritis:

- paramą šalių projektams;
- atstovavimą ir partnerystę;
- gebėjimų stiprinimą;
- įrodymus ir rekomendacijas.

Lietuvoje elgsenos keitimas antimikrobinio atsparumo, infekcijų prevencijos ir kontrolės srityse yra naujas dalykas. Tačiau reaguodamas į sritis, kuriose šalys turi imtis veiksmų situacijai gerinti, Higienos institutas, įgyvendindamas pažangos projektą „Antimikrobinio atsparumo valdymo plėtojimas“, kartu su PSO ekspertėmis elgsenos ir kultūros įžvalgų bei infekcijų prevencijos ir kontrolės srityje 2024 m. spalio mėn. surengė mokymus „Elgsenos ir kultūros įžvalgų

pritaikymas infekcijų prevencijai ir kontrolei gerinti“. Mokymai buvo skirti supažindinti infekcijų kontrolės specialistus ir kitus šioje srityje dirbančius specialistus su elgsenos ir kultūros teorija bei padėti geriau suprasti sveikatos priežiūros darbuotojų elgsenos motyvus, kuriais remiantis galima pritaikyti inovatyvias, veiksmingas priemones siekiant pagerinti infekcijų prevenciją ir kontrolę, antimikrobinio atsparumo valdymą bei pacientų saugą sveikatos priežiūros įstaigose. Artimiausioje ateityje planuojama vykdyti daugiau veiklų šioje srityje.

Vaistų ir medicinos priemonių prieinamumas

Pasaulis susiduria su antibiotikų tiekimo ir prieinamumo krize. Atsižvelgiant į didėjantį atsparumą antibiotikams, mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros programa yra nepakankama, todėl skubiai reikia imtis papildomų priemonių, kad būtų užtikrintos vienodos galimybės gauti naujų ir esamų vakcinų, diagnostikos priemonių ir vaistų.

Lietuvoje, vadovaujantis Pasaulio sveikatos organizacijos Europos regionui skirtame antimikrobinio atsparumo veiksmų plane 2023–2030 metams numatytais prioritetinėmis sritimis, įgyvendinamos įvairios priemonės, siekiant gerinti antimikrobinio atsparumo situaciją. Šios priemonės apima inovatyvių ir naujų metodų taikymą, taip pat glaudų bendradarbiavimą su institucijomis ne tik žmonių sveikatos sektoriuje, bet ir veterinarijos bei aplinkos srityse. Taip siekiama užtikrinti „Vienos sveikatos“ strategiją, kuri pabrėžia integruotą požiūrį į sveikatą, apimantį žmonių, gyvūnų ir aplinkos sveikatą. Antimikrobinio atsparumo problema reikalauja nenutrūkstamų veiksmų, todėl įvairios iniciatyvos ir veiklos būtinos tiek dabar, tiek ateityje.

Asta Jurkevičienė
Higienos institutas
El. p. asta.jurkeviciene@hi.lt

⁸<https://www.who.int/europe/teams/behavioural-and-cultural-insights>.

ARE WE ON THE RIGHT WAY IN MANAGING ANTIMICROBIAL RESISTANCE?

Asta Jurkevičienė, *Institute of Hygiene*, e-mail: asta.jurkeviciene@hi.lt

Antimicrobial resistance is one of the top 10 global threats to humanity. It is estimated that bacterial antimicrobial resistance was directly responsible for 1.27 million global deaths in 2019 and contributed to 4.95 million deaths. Inappropriate and excessive use of antimicrobials in humans, animals and plants are key factors in the development of antibiotic-resistant pathogens.

This paper presents the problem of antimicrobial resistance, situation of antimicrobial consumption and antimicrobial resistance in Lithuania and European countries.

This article describes the activities carried out in Lithuania according to the priority areas for action set out in the Antimicrobial Resistance Action Plan for the European Region 2023-2030.